

Súčasná západná civilizácia v kontexte diela Oswalda Spenglera

Jozef Palitefka

Abstrakt

Príspevok je venovaný skúmaniu západnej civilizácie v súčasnosti v kontexte diela Oswalda Spenglera. Hlavný záujem v prvej časti je upriamený na analýzu kultúry, jej podstaty a vývoja z pohľadu spomínaného autora. Nemalá pozornosť je venovaná kultúre práve v období, keď umiera, t.j. keď sa mení na civilizáciu. Táto etapa je sprevádzaná podľa O. Spenglera viacerými „úpadkovými“ javmi. Tieto javy sú následne skúmané v kontexte spoločenských, politických a kultúrnych procesov prebiehajúcich v súčasnosti v západnej civilizácii.

Kľúčové slová

Spengler, kultúra, civilizácia, Západ, migrácia, imperializmus, úpadok.

Pýtanie sa na budúcnosť možno považovať za veľmi dôležitý aspekt, ktorý sa týka nielen jednotlivcov, národov, ale aj celých civilizácií. José Ortega y Gasset hovorí, že budúcnosť je hlavným a prvotným orgánom ľudského života. Život je činnosť, ktorá sa uskutočňuje smerom dopredu. Budúcnosť dáva napätie nášmu bytiu, núti nás k disciplíne, umravňuje nás. Bez budúcnosti človek, ako aj národ demoralizuje, chátra.¹ To platí podľa mojej mienky aj o živote civilizácie. Aká je teda budúcnosť západnej civilizácie? Má západná civilizácia ešte nejakú budúcnosť, má vlastnú víziu, ktorá jej udáva smer? Existuje množstvo teoretikov, ktorí si túto otázku kládli, a nemalá časť z nich sa pozerá na západnú civilizáciu ako na niečo, čo už dosiahlo svoj vrchol a nachádza sa v období postupného úpadku.

Prešlo už viac ako 100 rokov od toho, ako bola publikovaná práca nemeckého filozofa Oswalda Spenglera *Zánik Západu*. Táto publikácia mala veľký ohlas a vyvolala viaceré diskusie o smerovaní západnej civilizácie. Uvedená práca vyšla v čase, keď sa pod vplyvom prvej svetovej vojny rúcal určitý poriadok vo svete a hľadali sa nové „vzorce“, ktoré by dokázali vysvetliť dianie v meniacich sa podmienkach. V teórii O. Spenglera existuje viacero slabých miest a nemožno ju považovať za vyčerpávajúcu a „pravdivú“, no i napriek tomu aj dnes v nej môžeme nájsť viacero momentov, ktoré sú veľmi inšpiratívne pri skúmaní diania v súčasnosti v západnej civilizácii. Z uvedeného dôvodu je tu veľká časť venovaná práve tomuto mysliteľovi s poukazmi na súčasné dianie v západnej civilizácii (hlavne v západnej Európe a sčasti aj v USA).

¹ GASSET, J. O. y: *Evropa a idea Národa*. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 7.

O. Spengler v *Zániku Západu* prezentuje svoju koncepciu „striedania kultúr“. Kritizuje prístup k ľudským dejinám ako jednotnému celku a venuje pozornosť viacerým nezávislým, neopakovateľným a cyklickým kultúram. Tie majú svoje obdobie zrodu, rozkvetu, úpadku a následného zániku. Taktiež by sa dali tieto etapy existencie kultúry pripodobniť k fázam ľudského života, ktorými sú detstvo, mladosť, dospelosť a napokon staroba. Dejiny sveta teda nie sú nepretržitým procesom, ale skôr sledom nezávislých kultúr.

Každá kultúra je uzavretým „svetom“, „atómom“, ktorý neprijíma pôsobenie z iného „atómu“ a nemá ani možnosť na iný „atóm“ pôsobiť. Rôzne kultúrne „výmeny“ sú podľa O. Spenglera len zdanlivé a z toho dôvodu nemožno hovoriť o nástupníctve kultúr, ich vzájomnom pôsobení a teda aj o smerovaní k určitému konečnému cieľu. *„Zákonitý pokrok v dejinách neexistuje – každá historická epocha je výrazem mystické a nepostižiteľné duše toho národa, ktorý v daném období vládne. Duch jednotlivých kultur je neopakovateľný a neprenosný, pričom žiadna z týchto kultur nezaujíma výjimečné postavení: jsou to oddělené světy, všechny mají stejný význam na obecné mapě dějin.“*²

„Ľudstvo“ nemá žiadny cieľ, žiadnu ideu, ani plán. „Ľudstvo“ je pojem zoologický alebo prázdne slovo. Pojem „ľudstvo“ je podľa Spenglera len abstrakciou. Existujú len ľudia, nie ľudstvo. Tu však narážame na problém, čo to znamená byť človekom. Ak budeme hovoriť o „ľudstve“ len ako o abstrakcii, či len ako o druhovom vymedzení, znamená to, že každá kultúra si vytvára svoj vlastný, jedinečný a neopakovateľný „typ“ človeka.

Namiesto lineárneho chápania všeobecných dejín O. Spengler poukazuje na drámu mnohých mohutných kultúr, ktoré rozkvitajú s pôvodnou silou z materského lona určitého regiónu, s ktorým je každá kultúra v priebehu svojej existencie pevne zviazaná. Každá z týchto kultúr otláča vlastnú pečať – vlastnú formu – do svojej ľudskej matérie; každá má vlastnú ideu, vlastné vášne, vlastný život, chcenie, pociťovanie, a nakoniec vlastnú smrť.³

Každá kultúra je organizmom, ktorý sa pestrosťou svojich prejavov (aktualizácií) odlišuje od ostatných kultúr. Aj napriek tejto odlišnosti môžeme podľa Spenglera nájsť určitú praformu kultúry, ktorá je prítomná v základoch všetkých jednotlivých kultúr. Táto praforma však vystupuje len ako ideál („formálny“ („tvarový“, morfológický), nie obsahový).

V uvedenej práci rozlišuje existenciu ôsmich kultúr: indickú, čínsku, babylónsku, egyptskú, klasicckú (grécku), magickú (perzsko-arabskú), západnú a ruskú. Všetkých osem kultúr je si rovnocenných a preto sa nedá tvrdiť, že západná kultúra, jej ciele a hodnoty sú dokonalejšie, vyššie, či pravdivejšie, sú len jednoducho iné. Žiadna kultúra teda nemá privilegované miesto medzi ostatnými. Historická pravda existuje vždy len vo vzťahu k určitej kultúre a ňou podmienenému typu „človečenstva“.

Aj západná kultúra je teda len jednou z mnohých, hoci globalizácia môže v nás vyvolať predstavu, že sa ľudské záležitosti vyvíjajú smerom k nejakému všeobecne platnému modelu. Ak sú na celom svete napr. počítače, benzínové pumpy, siete rýchleho občerstvenia rovnaké, prečo by nemohli byť rovnaké práva, hodnoty, či politické inštitúcie? Keďže do veľkej miery šírenie modernizácie vychádza práve zo Západu, môže u neho vyvolávať predstavu, že jeho hodnoty sú univerzálne, ktoré by mali platiť vždy a pre všetkých.

² KREJČÍ, O.: *Hrozné prorockví*. In: *Střet civilizací?* Praha: ELK, 2002, s. 54.

³ SPENGLER, O.: *Zmierzch Zachodu*. Warszawa: Wydawnictwo KR, 2001, s. 40.

Podľa Spenglera neexistujú žiadne večné pravdy. Aj každá filozofia je len výrazom svojej doby, a niet ani dvoch takých historických období, v ktorých by existovali rovnaké filozofické založenia. Podobne ako je to s filozofiou, je to aj s morálkou. Každá kultúra má svoju morálku, ktorej hranice sú neprekročiteľné. To, či koná jednotlivec morálne alebo nemorálne, vždy vyplýva z povahy kultúry. Univerzálna morálka podľa O. Spenglera jednoducho neexistuje. Morálka, podobne ako napr. hudba, sochárstvo, či maliarstvo je svetom foriem uzavretých v sebe, ktorý vyjadruje určité pochopenie (precítenie) života. Aké je toto porozumenie životu, je dané, nemenné, vnútorne nevyhnutné, predurčené.⁴ Kultúra je pre človeka nielen predpokladom jeho tvorivej aktivity, ale v určitom zmysle je väzením, ktorého hranice nie je možné prekročiť. Týka sa to vzťahu ku kultúram minulým, ako aj ku kultúram paralelne existujúcim.

Pod vplyvom globalizácie sa svet čoraz viac „zmenšuje“ a „zjednocuje“, čo by mohlo v nás vyvolávať predstavu, že sa O. Spengler mýlil a predsa len existujú nejaké univerzálne princípy, ktorými by sa mal riadiť globalizujúci sa svet. Aké sú však tieto princípy? Existujú vôbec? Žijeme v dobe, keď sa rôzne náboženstvá a kultúry dostávajú do tesnejšieho kontaktu. Európa, ale aj USA v súčasnosti čelia obrovskej migračnej vlne a dochádza tak k tomu, že na seba „narážajú“ ľudia prináležiaci do rôznych kultúrnych, či náboženských okruhov. V tejto súvislosti si môžeme položiť otázku, nakoľko sú hodnoty zdieľané v jednom náboženstve (kultúre) prijateľné pre náboženstvá (kultúry) iné? Do akej miery sme schopní porozumieť tým druhým a akceptovať ich inakosť. Dôležité v tejto súvislosti je vyhnúť sa etnocentrizmu, to znamená posudzovaniu a hodnoteniu javov iných kultúr prostredníctvom noriem našej kultúry. Do akej miery je to však možné? Ak totiž v teórii kultúrneho relativizmu predpokladáme, že jednotlivé kultúry predstavujú jedinečné a neopakovateľné sociokultúrne systémy, nie je možné pochopiť ich inak, len z kontextu ich vlastných hodnôt, noriem, pravidiel, ideí atď. Takýmto postojom však potvrdzujeme slová O. Spenglera.

To, čo robí z kultúry jednotu, je podľa O. Spenglera určitý spôsob, vzorec, paradigma, či fundament riešenia problémov. To, čo sa stalo, t.j. viditeľný aspekt dejín, je telom a výrazom „duše“ kultúry, jej symbolom. Rôzne historické javy a udalosti sú teda len symbolmi, „emanáciou“ istého typu duše. Skutočné pochopenie historických javov a udalostí je možné len vtedy, ak ich chápeme len ako symboly, formy, ktoré poukazujú (odkazujú nás) na niečo hlbšie, na určitý duchovný (metafyzický) obsah. Všetky historické formy danej kultúry sú vnútorne previazané a vytvárajú jednotný celok vďaka najvyššiemu (všetkému nadradenému) prasympolu. Hoci sa tento prasympol bezprostredne neukazuje a neuskutočňuje, je prítomný vo všetkých kultúrnych prejavoch. Dalo by sa povedať, že tento prasympol je určitým logom duše kultúry. Nepriamo sa prasympol sprítomňuje vo všetkých oblastiach kultúry, no najvýraznejšie sa prejavuje v umení.

Antická duša, ktorú O. Spengler nazýva apollónska, nachádza svoj prasympol v pochopení telesa ako presne vymedzeného (ohraničeného) a konečného priestoru (rozlohy). Je pre ňu typická fascinácia estetickými kvalitami prítomnosti. Dôraz je kladený na prírodu, fyzické, ohraničené, na niečo, čo má „hranice“ a tieto hranice sú „viditeľné“ a uchopiteľné. Antický človek je telesom nachádzajúcim sa medzi inými telesami, ktoré sú vzájomne usporiadané a tvoria harmonický celok. Antický svet (kozmos) je poriadkom, usporiadanou jednotou, v ktorej má človek vymedzené svoje miesto.

⁴ Tamže, s. 211.

Človek je silne zviazaný s „tu a teraz“, bez výraznejšieho záujmu o minulosť a budúcnosť. Grék bol človekom, ktorý sa nikdy nestával, ale vždy bol. Na túto statickosť, nedejinnosť ľudského bytia príznačnú pre antiku poukazuje napr. aj R. Bultmann. „*Udalosti, ktoré človeka potkávajú, se vlastne nemohou dotknout jeho antické bytnosti, nýbrž môžu mu byť jen podnětem a materiálom ke vzdělávání jeho na čase nezávislé bytnosti. Budoucnost mu nemůže přinést nic zásadně nového, neboť uskutečňuje-li svou bytnost, žije vně časovosti.*“⁵

Za prasybol magickej duše možno považovať jaskyňu, ktorá však vyjadruje uzavretosť, ohraničenosť nielen v priestorovom zmysle, ale aj v časovom. Dejiny majú svoj začiatok a budú mať aj svoj koniec. Toto „krajné“ ohraničenie dejín však nie je náhodné, ale je dané, určené. Tak ako je určený začiatok a koniec dejín, tak aj jednotlivé udalosti medzi nimi, zaujímajú svoje presne vymedzené miesto, ktoré im je dané od „počiatku“. Všetko má svoj presne určený čas. Aj život každého človeka vyplňa miesto a čas v dejinách, ktoré mu bolo určené.

Všetky dôležité udalosti, ktoré nastali a ešte majú nastať, sú vpísané do posvätných textov. Tieto texty majú pre magického človeka obrovský význam, pretože sú zvonkajštením, zviditeľnením neviditeľnej substancie pravdy. Hoci aj tu ľudia žijú prevažne prítomnosťou, chápu ju ako niečo posvätné, magické, či mystické. Táto posvätnosť (tajomnosť) prestupuje celú realitu, v ktorej neustále prebieha súboj svetla a tmy.

Duša západná nachádza svoj prasybol v poňatí priestoru, t.j. ako niečoho neohraničeného, neskončeného. Je to čistý priestor bez hraníc. Jej prezentáciou je Faust, človek neustále hľadajúci, nespokojný, stále k niečomu smerujúci a otvorený voči budúcnosti. Človek Západu žije s vedomím ustavičného stávania (tvorenia) sa. Svoj zrak smeruje k minulosti a aj k budúcnosti.

Západná kultúra sa podľa O. Spenglera rodí približne v desiatom storočí a úzko súvisí so vznikom románskeho štýlu. Tento prasybol bezhraničného priestoru našiel svoj veľmi silný výraz hlavne v gotickej architektúre a následne v renesancii. Podľa O. Spenglera však renesancia nadväzovala na antiku len deklaratívne, pretože kultúrne prejavy renesancie a antiky „vychádzajú“ z úplne rozdielnych prasyboľov. Aj členenie historických období na starovek, stredovek a novovek je nevierohodnou a nezmyselnou schémou, ktorá síce dominuje v našom pohľade na dejiny, no nedovoľuje nám adekvátne oceniť a pochopiť skutočný význam jednotlivých „dejinných atómov“, ktorými sú v sebe uzavreté kultúry. Navyše takýto pohľad na dejiny v nás vyvoláva predstavu o lineárnom priebehu dejín. Súčasne to vyvoláva predstavu o kvalitatívnej zmene v zmysle postupovania od nižších foriem k formám vyšším.

Kultúra sa rodí vtedy, keď sa nejaká veľká duša zobúda z praduchovného stavu večnej detskej ľudskosti. Oddeluje sa ako forma (tvar) z bez tvarého (nesformovaného) a súčasne sa odčleňuje od bezhraničného a trvajúceho a stáva sa z nej niečo ohraničené a pominuteľné. Vytvára sa tak určitá konkrétna jednota, ktorá začína postupne uskutočňovať svoje možnosti. Tieto možnosti sú dané pri zrode každej kultúry. To, že kultúra vzniká v nejakom čase a na nejakom mieste, je podľa O. Spenglera do veľkej miery náhodné a môže súvisieť napríklad s nejakou udalosťou. Samotná štruktúra kultúry a jej vývoj však už náhodné nie sú. Aj zánik každej kultúry je nevyhnutný. Každá kultúra totiž „žije“ okolo tisíc rokov a následne zaniká. Vzhľadom na to, že západná kultúra je na konci tohto tisícročného obdobia, nachádza sa podľa Spenglera v štádiu postupného zániku.

⁵BULTMANN, R.: *Dějiny a eschatologie*. Praha: Oikoymenh, 1994, s. 77.

Kultúra umiera, keď vyčerpá všetky svoje vnútorné možnosti. Prechádza do civilizácie, ktorá je podľa O. Spenglera neodvratným údelom každej kultúry, je jej koncom. Tu je dôležité uviesť, že O. Spengler „*považoval kultúru za entitu duchovnú, civilizácie mu bola len souborem technických dovedností, umu alebo i poznání, ale v podstate záležitosti len materiální.*“⁶ Hoci civilizácia môže existovať niekoľko storočí i viac, je len „bezduchým“ plynutím, ktoré je pozbavené tvorivej sily a duchovného významu. Civilizácia už nevytvára nové formy, len ich reinterpretuje. Ako vhodný príklad prechodu od kultúry k civilizácii, uvádza O. Spengler filozofiu F. Nietzscheho, ktorý hlása „prehodnotenie všetkých hodnôt“. Tento prechod sa na Západe začína v 19. storočí. Medzi znaky každej civilizácie patria napríklad materializmus, vláda peňazí, prílišný racionalizmus atď.

Podstatou každej kultúry je náboženstvo (túto myšlienku neskôr prebral v svojej koncepcii zrážok civilizácií aj S. P. Huntington). Toto náboženstvo sa dotýka každej oblasti ľudského života. Všetky živé formy, umenie, doktríny, zvyky, všetky metafyzické a matematické svety foriem, každý ornament, stĺp, každá báseň i každá idea sú v svojej hĺbke náboženské, a musia také byť, pokiaľ kultúra existuje. Ak je podstatou každej kultúry náboženstvo, tak podstatou každej civilizácie je ireligiozita, ateizmus.⁷

Medzi ďalšie znaky civilizácie patrí vznik veľkých svetových miest, metropol (Babylón, Rím, Londýn, New York), ktoré sú tvorené bezduchou masou. Viditeľným znakom agónie kultúry je situácia, keď sa peniaze stávajú hlavnou politickou silou a v ich službe nájdeme napr. tlač, či spôsob fungovania parlamentnej demokracie.

Ďalším výrazným znakom civilizácie je imperializmus. Jeho príčinou podľa O. Spenglera nie je vôľa jednotlivca, ani určitých spoločenských tried. Táto expanzívna tendencia civilizácie je fátum, je niečím démonickým a desivým, čo ovláda (zotročuje) človeka žijúceho v období svetového mesta. Fátum svojou mocou „pripútava“ človeka do svojej služby a núti ho dobývať a expandovať a je jedno, či to chce alebo nie, či o tom vie alebo nevie.⁸ Či sa stotožníme s názorom O. Spenglera o pôvode imperializmu alebo nie, nič to nemení na tom, že imperializmus od 19. storočia v európskych dejinách a od 20. storočia aj v dejinách USA zohrával dôležitú úlohu v správaní viacerých štátov. V 19. storočí v európskych krajinách prevládalo presvedčenie o ich „civilizačnom poslaní“ a úlohe bieleho muža. „*Považovali sa za príslušníkov „vyšších národov“ a cítili sa oprávnení vládnuť „národom nižším“, teda odvolávali sa na svoje „civilizačné poslanie“, ktorého cieľom a obsahom mala byť zodpovednosť viesť národy obsadených území k civilizačnému rozvoju tak, aby vo vhodnom čase sami si mohli riadiť svoj osud.*“⁹ Hodnotiť do akej miery bolo toto „civilizačné poslanie“ opodstatnené a úspešné nie je vôbec jednoduché a vyvoláva viaceré kontroverzie, no súčasne treba podotknúť, že viaceré problémy, s ktorými sa Európa i USA stretáva, sú práve výsledkom ich imperialistickej politiky posledných storočí.

Fátum, osud vystupuje ako určitá sila, ktorá núti ľudí konať istým spôsobom. Fátum sa však podľa O. Spenglera prejavuje nielen v záverečnej fáze kultúry, ale môžeme ho nájsť počas celej existencie kultúry. Duša ako idea nejakej existencie (ako to, čo je možné a čo má byť aktualizované) spôsobuje, že aktualizáciu týchto možností (t.j. samotný život), je nutné chápať

⁶ ZBOŘIL, Z.: Střed a střet civilizací. In: *Střet civilizací?*. Praha: ELK, 2002, s. 106.

⁷ SPENGLER, O.: *Zmierzch Zachodu*. Warszawa: Wydawnictwo KR, 2001, s. 218.

⁸ Tamže, s. 52.

⁹ ČÁKY, M.: *Civilizačné poslanie Európy*. Trnava: Katedra politológie FF UCM, 2009, s. 7.

ako niečo neodvratné, predurčené. Je teda osudom každej kultúry postupný úpadok a následne zánik.

Okrem vyššie uvádzaných prejavov prechodu od kultúry k civilizácii je veľmi často uvádzaným problémom, s ktorým sa Západ stretáva, demografický vývoj. Je všeobecne známe, že pôrodnosť pôvodného obyvateľstva v tejto civilizácii neustále klesá. Podľa O. Spenglera prechod od kultúry k civilizácii so sebou prináša výrazný pokles populácie. Je to obdobie, kedy sa v každodennom myslení obyvateľov objavujú dôvody, prečo vôbec mať deti. Žena, ktorá bola v kultúre hlavne matkou, v civilizácii tejto svojej „úlohe“ neprpisuje až takú veľkú dôležitosť. Parafrázujúc O. Spenglera ženy namiesto detí majú vnútorné konflikty, manželstvo je dômyselný „podnik“, v ktorom ide hlavne o vzájomné porozumenie, ženy patria len sebe samým a stávajú sa neplodnými.¹⁰ Súčasne poukazuje na podobný vývoj v spoločnosti alexandrijskej, rímskej a vo všetkých ostatných „civilizačných“ spoločnostiach. Ako už bolo vyššie spomenuté, podľa O. Spenglera je prechod od kultúry k civilizácii niečím nevyhnutným, osudovým. Tento prechod sa dá identifikovať prostredníctvom rôznych prejavov, medzi ktoré patrí aj spomínaná „civilizačná neplodnosť“.

V tejto súvislosti chcem poukázať na isté dôsledky, ktoré sa zo Spenglerovho pohľadu na kultúru a civilizáciu dajú vyvodiť. Kultúra je podľa neho niečo živé, je niečo, čo vytvára nové formy. Táto živosť, vitalita sa prejavuje v každodennom živote aj tým, že sa životu prítakáva, život je hodnotou, ktorá by nemala byť spochybňovaná. Kultúra však, aby prežila a rozvíjala sa, potrebuje svojich „nositeľov“. Živá kultúra sa sebaobnovuje a udržiava pri živote jednak tým, že sa „do“ nej rodia noví jedinci a jednak tým, že títo ľudia (určitá spoločnosť) svojím „spôsobom života“ túto kultúru udržiavajú pri živote a rozvíjajú ju. Keďže civilizácia je smrťou kultúry, je späť aj s poklesom obyvateľstva. Neznamená to však, že kultúru a človeka (spoločnosť) od seba oddeľujem. Uvedené skutočnosti chcú poukázať na to, že stav spoločnosti sa odzrkadľuje v kultúre a súčasne sa kultúra podieľa na formovaní spoločnosti. Vzáťah k životu všeobecne i „postoj“ k rodeniu detí sú tak určitými identifikátormi toho, v akom stave sa spoločnosť (kultúra) nachádza.

Demografické problémy Západu vnímam ako jeden z mnohých prejavov krízy, v ktorej sa daná spoločnosť nachádza. Podobný názor zdieľa napr. aj americký konzervatívny mysliteľ P. Buchanan, keď uvádza: „*Stejně jako byl po dlouhou dobu růst počtu obyvatel známkou zdravých národu a vzestupů civilizací, snižování obyvatel bylo znamením úpadku.*“¹¹ To, aká bude budúcnosť Západu, teda závisí od toho, či a ako sa dokáže Západ z tejto krízy dostať.

Značne pesimistický pohľad na budúcnosť západnej civilizácie ponúka napr. O. Funda, ktorý uvádza 5 dôvodov, prečo západná civilizácia smeruje k svojmu zániku:

1. *Civilizácia zaniká vtedy, keď stratila víziu.* Znamená to teda, že perspektíva budúcnosti, napĺňanie nejakého cieľa je pre život civilizácie nepostrádateľný. Podľa neho Západu takáto vízia chýba a je zameraný na konzum bez prihliadania na hranice možného ekonomického rastu. Dôležité je len tu a teraz a mať čo najviac či už materiálnych statkov alebo rôznych príjemných zážitkov.
2. *Civilizácia zaniká, keď stratila istý nepísaný konsenzus.* Tento konsenzus sa týka toho, čo sa má a čo sa nemá. Je však veľmi „široký“, takže sa podľa neho nedá vtesnať do

¹⁰ SPENGLER, O.: *Zmierzch Zachodu*. Warszawa: Wydawnictwo KR, 2001, s. 286.

¹¹ BUCHANAN, P.: *Smrt Západu*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 33.

rôznych noriem, či deklarácií. Je to určitý „predpoklad“, na základe ktorého očakávam ako sa budú iní ľudia správať ku mne a súčasne to tí druhí očakávajú odo mňa. Je to teda predpoklad, viera, že niečo, čo reguluje vzťahy medzi ľuďmi, platí.

3. *Civilizácia zaniká, keď náklady potrebné na jej udržanie v chode prekračujú objem zisku, ktorý civilizácia „vyprodukuje“.*
4. *Civilizácia zaniká, keď mechanizmy, ktoré slúžia na udržanie jej fungovania, dosiahli takú mieru komplikovanosti, že nie sú opraviteľné počas chodu. Z toho dôvodu podľa O. Fundu nikde nezaniikli civilizácie primitívne, ale komplikované.*
5. *Civilizácia zaniká, keď sa unavila, keď vyčerpala svoj rozlet a elán a rozbujeva v nej rozkladná nálada. Civilizácia je v takom stupni rozkladu, že žiadna pozitívna snaha už nemá zmysel, pretože je vopred jasné, že je zbytočná. Civilizácia sa unavila svojou presýtenosťou a stáva sa otupená a znudená.¹²*

Hoci sa tieto znaky krízy týkajú západnej civilizácie, O. Funda upozorňuje na to, že v súčasnom globalizovanom svete bude mať zánik západnej civilizácie globálny dopad, „*ktorej bude mať za následok zánik tvora človek na planete Země.*“¹³ Aj keď nezdieľam takto pesimistický pohľad, je zrejmé, že súčasnosť so sebou prináša množstvo problémov (momentálna pandémia ochorenia COVID-19, chudoba, vojny, AIDS, vyčerpávanie nerastných surovín, ekologické katastrofy, korupcia, neúcta k životu, morálne zlyhania...), ktoré sa však týkajú nielen Západu, ale celého ľudstva. Ak si s týmito problémami neporadíme, naozaj hrozí to, čo opisuje O. Funda a nielen on.

Vrátim sa však k skúmaniu „stavu“ západnej civilizácie z demografického hľadiska. Na úbytok obyvateľstva v západnej civilizácii poukazuje na viacerých miestach napríklad aj S. P. Huntington. Súčasne upozorňuje na prudký nárast obyvateľstva v islamskej a „africkej“ civilizácii. Daný trend spôsobuje, že sa pomer obyvateľstva Západu voči ostatným civilizáciám postupne znižuje. Podľa odhadov z roku 1993 bol podiel obyvateľov západnej civilizácie v rámci svetovej populácie okolo 13 % , o roku 2010 predpoklady hovorili 11,5 % a v roku 2025 len o 10 %.¹⁴ Keby boli tieto odhady správne, tak by to znamenalo približne každých 10 rokov pokles o 1 %. Hoci sa nedá odhadnúť, ako sa tento vývoj bude uberať v budúcnosti (môže do toho vstúpiť obrovské množstvo nepredvídateľných okolností), keby však tento trend pokračoval, tak okolo roku 2125 by malo pôvodné obyvateľstvo západnej civilizácie vymrieť. Aj keď ide len o predpoklady, predsa len o mnohom napovedajú.

Veľký vplyv na demografickú štruktúru západnej civilizácie zohráva aj vysoká miera prisťahovalectva, ktorá sa týka prevažne USA a západnej Európy. Hoci majú USA dlhodobé skúsenosti s prílivom imigrantov, ktorí sa podieľali aj na ich vzniku, podľa S. P. Huntingtóna tento neustály príliv nových imigrantov začína byť pre USA problémom, ktorý ohrozuje ich budúcnosť. Veľký príliv imigrantov je z Ázie, Latinskej Ameriky a hlavne Mexika. „*Zatímco pro Evropu jsou bezprostředním problémem muslimové, pro Spojené státy jím jsou Mexičané.*“¹⁵ Obavu z Mexičanov zosilňuje viacero faktorov, ktorými sú hlavne ich odpor k asimilácii, ako aj to, že osídľujú prevažne juhozápad USA, čím sa vytvára súvislé územie osídlené týmto

¹² FUNDA, O.: *Znavená Evropa umírá*. Praha: Karolinum, 2000, s. 136 – 138.

¹³ Tamže, s. 139.

¹⁴ HUNTINGTON, P.: *Samuel: Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers, 2001, s. 88.

¹⁵ Tamže, s. 243.

obyvateľstvom, čo spôsobuje, že sa postupne začína stierať kultúrna hranica medzi Amerikou a Mexikom.

Veľmi zaujímavé výskumy, ktoré môžu veľa napovedať o budúcnosti Európy, môžeme nájsť v publikácii Waltera Laqueura *Posledné dni Európy* (2006), v ktorej sa venuje demografickému vývoju „starého kontinentu“. Svoju pozornosť budem sústreďovať hlavne na štáty, ktoré sú hlavnými cieľovými stanicami migrantov. Prognózy OSN a EÚ poukazujú na výrazný pokles obyvateľstva vo väčšine štátov Európy. Z 20 národov s najnižšou pôrodnosťou na svete sa nachádzalo v Európe až 18.¹⁶

Francúzsko malo v roku 2006 okolo 60 miliónov obyvateľov, v roku 2050 to má byť 55 miliónov a na konci storočia 43 miliónov. Vo Veľkej Británii je trend veľmi podobný. V uvedenom roku tam žilo okolo 60 miliónov ľudí, v roku 2050 to má byť 53 miliónov a na konci storočia 45 miliónov. Ako uvádza W. Laqueur, tak vo väčšine štátov má byť vývoj ešte horší. Pri ďalších vybraných štátoch uvádzam počty obyvateľov v miliónoch v poradí rok 2006, rok 2050 a 2100. Nemecko – 82, 61, 32; Taliansko – 57, 37, 15; Španielsko – 39, 28, 12. Tieto predpovede však neberú do úvahy počty imigrantov v budúcich desaťročiach.¹⁷ Podľa štatistických údajov Eurostatu bol počet obyvateľov vo vybraných krajinách k januáru 2020 nasledovný: Francúzsko – 67,10 mil., Veľká Británia – 67,03 mil., Nemecko – 83,17 mil., Taliansko – 60,24 mil. a Španielsko – 47,33 mil.¹⁸ Vo všetkých sledovaných štátoch sa počet obyvateľov oproti roku 2006 zvýšil a nie znížil. Mohlo by to teda poukazovať na to, že sa W. Laqueur vo svojich prognózach mýlil. Tu je však potrebné doplniť, že tieto údaje z Eurostatu zahŕňajú aj počty prisťahovalcov do vybraných krajín. Ďalším dôležitým údajom, ktorý Eurostat samostatne sleduje, je už spomínaný počet prisťahovalcov do jednotlivých európskych krajín. Na jeho stránke sú uvedené roky 2007 až 2018. Z týchto údajov je možné vypočítať celkové počty prisťahovalcov za obdobie rokov 2007-2018. Za toto obdobie prišlo do Francúzska cca 4,02 mil. imigrantov, do Veľkej Británie cca 6,97 mil., do Nemecka 9,18 mil., do Talianska 4,54 mil. a do Španielska 5,51 mil. imigrantov.¹⁹ Z uvedených údajov vyplýva, že na rast počtu obyvateľov v sledovaných štátoch nemalou mierou prispieva práve vysoký počet prisťahovalcov.

S podobnými výskumami sa môžeme stretnúť aj u spomínaného P. Buchanana v jeho diele *Smrť Západu*. Pri porovnaní populačného vývoja jednotlivých štátov v Európe môžeme síce nájsť určité rozdiely v prognózach na roky 2050 a 2100, no tieto rozdiely nie sú výrazné. Aj keď sú vyššie uvádzané čísla „len“ prognózy, predsa len súčasné demografické pomery v Európe určujú budúci vývoj. Podľa W. Laqueura sa však postupný pokles počtu obyvateľov očakáva aj v celosvetovom meradle (za predpokladu, že nenastanú nejaké mimoriadne „udalosti“). Odhady OSN v dokumente *Svetová populácia do 2300* uvádzajú do roku 2075 postupný nárast svetovej populácie a následne mierny pokles. Na základe uvedených údajov by mala svetová populácia dosiahnuť v roku 2050 8,9 mld., v roku 2075 9,2 mld. a v roku 2100 okolo 9 mld.²⁰

Veľkú úlohu v etnickom zložení Európy (aj USA – vid' vyššie) zohráva migrácia. S výraznými presunmi obyvateľstva sa v Európe stretneme po 2. svetovej vojne, ktoré súviseli

¹⁶ BUCHANAN, P.: *Smrť Západu*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 35.

¹⁷ LAQUEUR, W.: *Poslední dny Evropy...* Praha: Lidové noviny, 2006, s. 22.

¹⁸ <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00001&plugin=1>

¹⁹ <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00176&plugin=1>

²⁰ <http://www.un.org/esa/population/publications/longrange2/WorldPop2300final.pdf>

jednak s príčinami politickými (napr. presuny Nemcov) a jednak ekonomickými (potreba nových pracovných síl hlavne vo vyspelých ekonomikách). Do veľkej miery táto migrácia prebiehala len v rámci Európy. Podľa W. Laqueura početný príliv imigrantov z neeurópskych štátov do Európy súvisel s rozpadom impérií, kedy do Európy prúdilo množstvo ľudí z Indie, Pakistanu, Afriky a Turecka. Predpokladalo sa, že ich pobyt je len dočasný a po nejakom čase sa vrátia do svojich štátov. Ukázalo sa, že väčšina prisťahovalcov v Európe ostala a často k sebe povolávali aj svojich príbuzných.²¹

Postupný príliv imigrantov do Európy spôsobuje, že sa pomer počtu pôvodného obyvateľstva voči imigrantom postupne znižuje. Tento trend je viditeľný vo väčšine vyspelých štátov v Európe (napríklad vo Francúzsku, Nemecku, Veľkej Británii, Belgicku, Holandsku, ale aj v Taliansku a Španielsku). Najväčší podiel na tom majú práve prisťahovalci z moslimských krajín. Hoci výraznejšie prisťahovalci prúdili do Európy už od skončenia druhej svetovej vojny, možno považovať rok 2015 za prelomový a počty prisťahovalcov lámali všetky doterajšie rekordy. O tomto trende i jeho príčinách píše vo svojom diele *Cizinci před branami* známy poľsko-britský sociológ Zygmunt Bauman. „V niekoľkých posledných rokoch došlo k obrovskému nárastu počtu uprchlíkov a žiadateľov o azyl, ktorý ešte navýšil celkový objem migrantov, ktorí klepujú na dvere Európy; tento skok má na svedomí stále sa zvyšujúci počet „hroučících se“, či spíše již zhroucených států anebo – v podstatě území bez státu a bez zákonů, různé fáze nekonečných kmenových a sektářských válek, hromadných vražd a nájezdnictví, které se neřídí žádnými pravidly.“²² Tieto vyššie popísané negatívne javy sú však „důsledky hluboké a, jak se zdá, neřešitelné destabilizace blízkovýchodní oblasti v důsledku špatně propočítané, pošetilé krátkozraké a nepochybně neúspěšné politiky a vojenských zásahů západních mocností.“²³

Aj keby sa podarilo výrazne obmedziť počet nových prisťahovalcov, je predpoklad, že pomer medzi pôvodnými obyvateľmi a prisťahovalcami sa bude naďalej znižovať. Dôvodom je vyššia pôrodnosť moslimského obyvateľstva oproti pôvodnému obyvateľstvu Európy. Európa je už v súčasnosti, a v budúcnosti to bude ešte výraznejšie, priestorom, kde vedľa seba žijú obyvatelia kultúrne patriaci do odlišných civilizácií. Často je preto v tejto súvislosti kladená otázka, či bude Európa islamská? Aj keď definitívnu odpoveď nie je možné poskytnúť, už teraz je zrejmé, že islam sa stáva veľmi silnou integrálnou súčasťou európskej kultúry.

V roku 2013 žilo v Európe okolo 20 miliónov moslimov a ich počet sa za posledných 30 rokov zdvojnásobil (k roku 2013). Súčasne je veľmi ťažké urobiť presné štatistiky o počte moslimov v Európe, lebo vo viacerých štátoch pri sčítaní ľudu vypadla kolónka vierovyznanie. Podľa amerického Inštitútu migračnej politiky však moslimovia v roku 2050 budú tvoriť 20 percent celkovej populácie starého kontinentu.²⁴ Treba v tejto súvislosti podotknúť, že tieto prognózy M. Magierowski uvádza vo svojej knihe z roku 2013 a zrejme nerátal s takým masívnym prílivom migrantov do Európy, akého sme boli svedkami v roku 2015 a čiastočne aj roku nasledujúcom po ňom. No i napriek tomu predpokladá, že vyšší prirodzený prírastok

²¹ LAQUEUR, W.: *Poslední dny Evropy...* Praha: Lidové noviny, 2006, s. 29 - 30.

²² BAUMAN, Z.: *Cizinci před branami*. Olomouc: Broken Books, 2017, s. 13-14.

²³ Tamže, s. 12.

²⁴ MAGIEROWSKI, M.: *Zmęczona. Rzecz o kryzysie Europy Zachodniej*. Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej, 2013, s. 183.

obyvateľov moslimského vyznania a neustály prílív imigrantov spôsobí to, že možno už koncom 21. storočia kresťania prestanú byť najpočetnejšou náboženskou skupinou v Európe.²⁵

Ako sa budú vyvíjať vzťahy pôvodných Európanov (ale aj obyvateľov USA) s imigrantmi, do veľkej miery závisí od toho, ako bude Západ schopný zvládať radikalizmus na oboch stranách. To ale nie je možné bez vzájomného dialógu, riešenia medzinárodných konfliktov vo svete a bez zmierňovania sociálneho napätia. Veď to, do akých obrovských rozmerov môžu vyústiť imperialistické snahy niektorých štátov, ponižovanie niektorých skupín (národov, príslušníkov určitého náboženstva, rôznych menšín atď.) západná civilizácia (a nielen ona) priamo okúsila napríklad počas 2. svetovej vojny. Táto udalosť by mala byť pre súčasného človeka mementom. Aj dnes sa totiž ľudstvo ocitá v stave hlbokej krízy a zrejme jediným východiskom z nej je vzájomná ľudská solidarita. Z. Bauman v tejto súvislosti upozorňuje na vyjadrenie amerického politológa Benjamina R. Barbera. „*Žiadne americké dieťa se nemôže cítiť bezpečne ve své postýlce, dokud se ve svých postýlkách nebudou cítiť bezpečně děti v Karáči nebo v Bagdádu. Budou-li v jiných částech světa lidé nadále ponižováni a zanedbáváni, nebudou se Evropané svoji svobodou chlubit dlouho.*“²⁶

Štúdia je výstupom grantového projektu: APVV-17-0199 Kultúrny produkt regionálneho múzea v kontexte objektívnej spoločenskej potreby: Život v totalite v rokoch 1939 – 1945.

Literatúra a zdroje

- BAUMAN, Z.: *Cizinci před branami*. Olomouc: Broken Books, 2017, 100 s. ISBN 978-80-906307-2-7.
- BAUMAN, Z.: *Tekuté časy*. Praha: Academia, 2008, 109 s. ISBN 978-80-200-1656-0.
- BUCHANAN, P.: *Smrt Západu*. Praha: Mladá fronta, 2004, 400 s. ISBN 80-204-1103-8.
- BULTMANN, R.: *Dějiny a eschatologie*. Praha: Oikoymenh, 1994, 129 s. ISBN 80-85241-66-8.
- ČÁKY, M.: *Civilizačné poslanie Európy*. Trnava: Katedra politológie FF UCM, 2009, 409 s. ISBN 978-80-8105-132-6.
- FUNDA, O.: *Znavená Evropa umírá*. Praha: Karolinum, 2000, 179 s. ISBN 80-7184-944-8.
- GASSET, J. O. y.: *Evropa a idea Národa*. Praha: Mladá fronta, 1993, 187 s. ISBN 80-204-0380-9.
- HUNTINGTON, P. S.: *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers, 2001, 447 s. ISBN 80-86182-49-5.
- KREJČÍ, O.: Hrozné proctví. In: *Střet civilizací?*. Praha: ELK, 2002, s. 49 – 74. ISBN 80-86316-3-9.
- LAQUEUR, W.: *Poslední dny Evropy...* Praha: Lidové noviny, 2006, 183 s. ISBN 80-7106-829-2.
- MAGIEROWSKI, M.: *Zmęczona. Rzecz o kryzysie Europy Zachodniej*. Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej, 2013, 259 s. ISBN 9788362628674.
- SPENGLER, O.: *Zmierzch Zachodu*. Warszawa: Wydawnictwo KR, 2001, 466 s. ISBN 83-86989-95-5.
- ZBOŘIL, Z.: Střed a střet civilizací. In *Střet civilizací?*. Praha: ELK, 2002, s. 101-114. ISBN 80-86316-3-9.

²⁵ Tamže, s. 184.

²⁶ BAUMAN, Z.: *Tekuté časy*. Praha: Academia, 2008, s. 32.

<https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00001&plugin=1>

<https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00176&plugin=1>

<http://www.un.org/esa/population/publications/longrange2/WorldPop2300final.pdf>

The Contemporary Western Civilisation in the Context of Oswald Spengler's work

The study researches the contemporary western civilisation in the context of Oswald Spengler's work. The main interest of its first part is focused on analysis of culture, its essence and development through the perspective of the mentioned author. Some interest is also paid to culture, just in the moments of its dying, i. e. when it's turning into civilisation. According to O. Spengler, this stage is followed by various 'decadent' phenomena. These phenomena are, subsequently, studied in the context of social, political and cultural processes, currently running in the western civilisation.

Mgr. Jozef Palitefka, PhD.
Katedra kulturológie
FF UKF
Hodžova 1
949 01 Nitra
jpalitefka@ukf.sk